

UDK 347.965.42	Godišnjak za psihologiju, vol 4, No 4-5., 2006, pp. 189-205	ISSN 1451-5407
----------------	--	----------------

Dušan Randelović²⁴
Filozofski fakultet,
Niš

EFIKASNOST I NEKI DOMENI PRIMENE MEDIJACIJE IZMEĐU ŽRTVE I POČINIOCA

Apstrakt

Ideje restorativnog pravosuđa doživljavaju pravu ekspanziju poslednjih dvadesetah godina na evropskom i američkom kontinentu. U radu se sagledavaju mogućnosti i domeni primene jednog od restorativnih modela-medijacije između žrtve i počinica. Kroz statističke podatke iz pojedinih američkih i britanskih studija, kao i izveštaja domaćih centara i službi za medijaciju, otvoriće se pitanje efikasnosti medijacije. Iskustva u primeni medijacije između žrtve i počinica kod nas, pokazuju izvanredne početne rezultate ali i otvaraju brojne probleme i izazove sa kojima se naši medijatori moraju suočiti kako bi ovoj model postao trajno opredeljenje naših ljudi za konstruktivan pristup rešavanju sukoba.

Ključne reči: restorativno pravosuđe, medijacija između žrtve i počinioca, vršnjačka medijacija, centar za medijaciju.

O restorativnom pravosuđu

Dugogodišnja praksa krivičnih zakonodavstava većine evropskih zemalja pokazala se jako efikasnom u domenu osuđivanja i kažnjavanja prestupnika kao i krutog sprovođenja pravde, ali se istovremeno predstavila kao prilično neuspešna u pogledu trajnijeg rešavanja sukoba, poboljšanja međuljudskih odnosa kao i u preveniranju budućih prestupničkih ispada. Brojna istraživanja, studije, izveštaji o efikasnosti

²⁴ alkadule9@yahoo.com

suđenja u slučaju sporova pokazivala su visok stepen nezadovoljstva onih koji su pretrpeli štetu, ali i onih koji su je direktno ili indirektno počinili. U sudskim krivično-pravnim sporovima iskazi žrtve su se uglavnom svodili na puki opis činjenica bez preteranog upuštanja u analizu realnih osećanja žrtve niti pak ulaženja u unutrašnju stranu razloga za činjenje nekog prestupa od strane počinioca krivičnog dela. Žrtva skoro da nije dobijala šansu da iskaže šta stvarno oseća, kako je doživela pretrpljenu štetu, koje su psihičke konsekvence učinjenog dela. S druge strane, prestupnikova uloga je svedena na suočavanje sa osudom i izdržavanje izrečene kazne. Nije mu data šansa da spozna realne posledice svog dela za žrtvu (žrtvina osećanja), niti da iskreno prihvati odgovornost za učinjeno. Takođe, često mu je uskraćivana prilika da detaljnije obrazloži svoje razloge, a zid koji je stvoren između njega i žrtve nakon učinjene štete, samo je pojačan institucionalizacijom i ospoljenjem nastalog sukoba. Suđenja primenom pravno formulisanih uloga uloga žrtve i prestupnika definitivno nisu otklonila opasnost od recidiva agresije kod počinioca. Žrtva i njena porodica suočavaju se sa viktimizacijom i sažaljenjem od strane društvene zajednice, a prestupnik biva kriminalizovan i stigmatisan kao društveno "nepoželjna" osoba. U takvim tradicionalnim sistemima spovođenja pravde interesi postojećeg pravnog sistema stavljeni su iznad interesa i dobrobiti pojedinca, a posredno i društvene zajednice uopšte. Suštinski, i jedna i druga strana (i žrtva i prestupnik) se na neki način izopštavaju iz zajednice.

Upravo u takvim okolnostima – pravno formalizovanog i apersonalnog pristupa sukobima javila se potreba uvođenja jednog drugačijeg pristupa, oličenog u principima restorativnog pravosuđa. Restorativno pravosuđe se pojavljuje kao pokret koji pokušava da istovremeno ostvari interese pojedinaca, društva i institucija uvažavajući potrebe i prava svih pomenutih aktera.

Da bi smo preciznije odredili pojam restorativno pravosuđe moramo najpre izložiti njegovu suštinu, a to je: ponovo uspostaviti ravnotežu narušenu zločinom ili konfliktom i popraviti posledice koje trpe individue i/ili društvena zajednica. Reč pravosuđe ukazuje na zalaganje za pravednost u postupku, kao i saznanje da svaki dogovor mora biti zajednički donesen odnosno prihvaćen od obe strane u sukobu. Na taj način restorativno pravosuđe otvara put personalnom pristupu konfliktu; daje se šansa da svaki od aktera (i žrtva i počinitelj) iznese svoje viđenje sukoba, da počinitelj preuzme odgovornost za učinjeno delo i da se en eventualno izvrši reparacija. Reparacija (eng.repare=popraviti, nadoknaditi) bi se sastojala u

tome da prestupnik ispravi učinjenu grešku, bilo direktno u odnosu na žrtvu ili indirektno u okviru društvene zajednice.

Opšte prihvaćena i zajednička definicija restorativnog pravosuđa koja se koristi svuda u svetu je : Restorativno pravosuđe je proces u kome strane učesnice u pojedinačnom delu zajednički donose odluku kako da se nose sa posledicama ovog dela i njegovim implikacijama na budućnost. (Liebmann, M. 2003). Suština je u radu sa akterima događaja (žrtva i počinitelj) u njihovim zajednicama, posle izvršenog krivičnog dela. Iz definicije prepoznavamo i preventivnu ulogu restorativnih mera, tj. prevenciju ponavljanja delikventnog ponašanja.

Restorativno pravosuđe podrazumeva skup opštih načela koja usmeravaju opštu praksu bilo koje ustanove ili grupe u tretiranju krivičnog dela (Marshall, T. 1999). Neka od tih načela su:

- stvaranje prostora za lično učešće glavnih aktera (posebno prestupnika i žrtve, a takođe i njihove porodice i društvene zajednice)

- posmatranje problema koje su izazvali krivična dela u kontekstu njihovih okruženja

- orijentacija ka pristupu rešavanja problema unapred (ili preventivno)
- fleksibilna praksa (kreativnost)

Osnovni principi (Liebmann, M. ,2003) na kojima se zasniva restorativno pravosuđe su:

- prioritet je podrška žrtvi i njen oporavak su od prioritarnog značaja;
- prestupnici (počinioci) preuzimaju odgovornost za ono što su učinili;

- dijalog koji treba da dovede do razumevanja;

- pokušaj da se ispravi učinjena šteta;

- prestupnici nastoje da izbegnu ponovno delikventno ponašanje;

- pomoć društvene zajednice u reintegraciji žrtve i prestupnika

Ideje restorativnog pravosuđa najpre su se počele širiti u formi različitih pilot- projekata u okviru zakonodavstava Kanade, nekih država SAD-a, kao i u Zapadno-evropskim državama. U Kanadi se sedamdesetih godina XX veka počelo primenjivati restorativno pravosuđe kao alternativni vid uslovne kazne za mlađe prestupnike. Vrlo brzo, pokret restorativnog pravosuđa se proširio i na evropski kontinent (Quill, D., Wynne, J., 1993).

U okviru restorativnog pravosuđa razvilo se nekoliko modela za konstruktivno rešavanje sukoba među kojima su najviše upotrebljavani medijacija, zajednički porodični sastanci i krugovi podrške. Pored medijacije između žrtve i počinioca (o kojoj je ovde reč), u praksi se koriste

i druge forme medijacije koje takođe počivaju na principima restorativnog pravosuđa: vršnjačka medijacija (u školi); porodična medijacija za decu čiji se roditelji razvode; komšijska medijacija; grupna medijacija; medijacija pri zapošljavanju; sredinska medijacija (medijacija u zajednici); politička i internacionalna medijacija; komercijalna medijacija (prema: Liebmann, M. 2000).

Kao početak primene restorativnih ideja kod nas smatra se Projekat Razvoja Diverzionih šema²⁵ u Nišu, započet 2002. godine. Projekat je pokrenut na inicijativu UNICEF-a, a rezultat je saradnje resornih ministarstava Republike Srbije (Ministarstvo pravde, Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo prosvete i sporta), grada Niša, Centra za socijalni rad Niš i Beogradske kancelarije UNICEF-a. Posle ovog Pilot-projekta pokrenuto je još nekoliko projekata za primenu medijacije između žrtve i počinioca. Tako je 2003. godine započet je i program "Služba za posredovanje" pri Vaspitno-popravnom domu u Kruševcu koji je imao za cilj konstruktivno rešavanje sukoba između mladih u domu. Započet je kao eksperimentalni program, da bi od 2005.godine medijacije u okviru ove Službe postale deo redovnih procedura u Vaspitno-popravnom domu. Sada se gotovo svaki sukob između mladih u Domu upućuje u ovu Službu. Od sredine 2005. krenuli su sa radom i tzv "moblni timovi" za sveobuhvatnu dečiju zaštitu u 12 oština u Srbiji. Oni su stvorili mrežu za posredovanje između žrtve i počinioca. (prema Hrnčić.J.Vujačić Ričer.D,2006)

Perspektivu ovim projektima kao i svim budućim koje propagiraju ideje restorativnog pravosuđa, a posebno model medijacije između žrtve i počinioca, garantuju i Zakon o medijaciji (od 14. februara 2005.), kao i Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivično pravnoj zaštiti maloletnih lica koji je stupio na snagu početkom 2006 . Takođe, veoma je značajan i Pravilnik o izvršenju vaspitnih mera posebnih obaveza, u okviru ovog zakona, koji je stupio na snagu 27.oktobra 2006. godine, a koji daje mogućnost izvinjenja ili naknade štete oštećenom. Naknada štete predstavlja meru meru reparacije, što je ustvari poželjni rezultat procesa medijacije. U pravilniku se daje mogućnost – kao jedna od tih posebnih obaveza – rada u zajednici koja podrazumeva uključivanje maloletnih lica u rad

²⁵ Diverzione šeme su komponenta "restorativne pravde" u okviru maloletničkog pravosuđa. Sam projekat je podrazumevao implementaciju nekoliko restorativnih modela koji predstavljaju alternativu institucionalnim formama rešavanja sporova: medijacija između žrtve i počinioca, popravni odbor lokalne zajednice,zajednički porodični sastanak, suđenje u krugu i sudovi za mlade.

humanitarnih organizacija bez naknade ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja. Na ovaj način, smatra se, da će prestupnik nadoknaditi počinjenu štetu, a u isto vreme društveno se reintegrirati i doprineti dobrobiti društvene zajednice.

U Srbiji funkcionišu dva centra za medijaciju- u Beogradu i u Nišu. U leto 2006. godine formiran je i Republički centar za medijaciju, koji je zadužen za izdavanje licenci za rad medijatora. Osnivana je i Asocijacija medijatora Srbije (avgusta 2006), kao nevladina organizacija koja ima za cilj da poveže rad svih centara za medijaciju u Srbiji i da postane neka vrsta strukovnog udruženja medijatora.

Sušтина medijacije između žrtve i počinioca

Medijacija (posredovanje) između žrtve i počinioca podrazumeva pomoć treće, nepristrasne strane (medijatora) u nekom sukobu da bi se došlo do dogovora. Posredništvo pomaže ljudima da počnu otvoren razgovor o sukobu i prihvate odgovornost za to da zajedno potraže rešenje. Osnovni preduslovi za medijaciju su: dobrovoljno prihvatanje obeju strana u sukobu (i žrtve i počinioca) da aktivno učestvuju u procesu i spremnost počinioca da prihvati odgovornost za učinjeno delo. Takođe ovaj vid medijacije podrazumeva i odgovarajuću obuku medijatora, odsustvo konflikta interesa kod medijatora, nepristrasnost medijatora tokom celog procesa, kao i uravnoteženost moći svih strana u sukobu. Pored mogućnosti pozitivnog i konstruktivnog dolaženja do razrešenja konflikata, personalnog pristupa sukobu i izbegavanja grubih, institucionalnih formi rešavanja sukoba (osim u slučaju kad se medijacija odvija paralelno sa sudskim postupkom), medijacija ostvalja mogućnost odustajanja od samog procesa svakoj od strana u svakom trenutku, ukoliko se oseti ugroženom, nedovoljno uvaženom ili ako proceni da proces medijacije ne može dovesti do rešenja.

Sam proces medijacije se odvija u više faza i obuhvata pojedinačne- inicijalne sastanke sa počiniocem i žrtvom, kao i njihovim porodicama (posebno u slučaju kad su počinioci maloletne osobe) . Ovi sastanci se najčešće obavljaju u domovima kod strana u sukobu. Potom sledi zajednički sastanak, koji se uglavnom organizuje u prostorijama službe ili centra za medijaciju. Ukoliko se dođe do obostrano prihvatljivog dogovora, preciziraju se uslovi realizacije sporazuma, a medijator, najčešće, prati uspešnost realizacije.

Ovaj restorativni model pruža pogodnosti pre svega žrtvi i počiniocu, ali dobrobiti se odražavaju i na društvanu zajednicu i na sud. S jedne strane, žrtva dobija šansu da sazna nešto o prestupniku i suoči se sa pretrpljenom štetom, postavi pitanja i dobije odgovore od počinioca vezane za događaj u kome je pretrpeo štetu, ogovori na pitanja prestupnika, da razume motive počinioca, upozna prestupnika sa posledicama njegovih dela, izrazi svoja osećanja i potrebe nakon učinjenog dela, dobije izvinjenje i/ili odgovarajuću odštetu, razreši bilo kakav postojeći sukob, ostavi sukob za sobom. S druge strane počinioc takođe, dobija mogućnost da preuzme odgovornost za svoja dela, shvati koje su posledice tih dela, da prepozna i shvati negativna osećanja žrtve u vezi sa štetom koju je načinio, da se pokaje i/ili iskupi (kroz naknadu štete ili izvinjenje), preispita svoje ponašanje u budućnosti u svetlu ovih saznanja, za pozitivnu reintegraciju u društvenu zajednicu. Za društvenu zajednicu dobit je izvinjenje i odšteta od prestupnika (koja je često u fromi humanitarnog ili ekološkog rada u korist društvene zajednice), kao i pomoć u reintegraciji žrtve i prestupnika. Sudovi konačno mogu dublje da sagledaju stvarne potrebe žrtve, kao i da budu realniji u donošenju presude.

Neki vidovi primene medijacije između žrtve i počinioca

Medijacija između žrtve i počinioca ima široku primenu a ključni kriterijum za upućivanje na ovaj proces pre svega je postojanje sukoba i povrede prava druge osobe ili nanošenja štete drugom licu. U našoj sredini se ovaj vid medijacije primenjuje samo u slučajevima kada je počinioc maloletna osoba, a žrtva može biti druga osoba (starija, mlađa, vršnjak) , institucija ili firma. Kako se ovaj vid medijacije kod nas tek nedavno koristi, u dosadašnjim slučajevima koji su se rešavali putem medijacije uglavnom se radilo o lakšim prekršajima i povredama prava druge osobe ili institucija. S druge strane, podaci iz Zapadno evroskih zemalja pokazuju da se ovaj vid medijacije može daleko šire primenjivati, pa čak i u slučajevima najtežih krivičnih dela. Doduše, u tom slučaju paralelno sa sudskim postupkom. U Britaniji su čak poznati, istina retki, procesi medijacije u slučaju ubistva. Za potrebe ovog rada, izdvajamo dve oblasti primene- jednu koja je kod nas najzastupljenija (medijacija u školi), i drugu (medijacija u slučaju silovanja) koja nije karakteristična za naše podneblje, čija je primena tek u povelju čak i u zemljama sa dužom tradicijom primene medijacije.

Medijacija u školi

U školi se mogu primeniti razni oblici medijacije, a najčešće korišćeni su:

medijacija između žrtve i počinioca kao i vršnjačka medijacija

Pre nego što prikažemo neke od karakterističnih razlika ova dva vida medijacije, ukazaćemo na opšte karakteristike primene medijacije u školi kao i na prednosti ovog vida rešavanja sukoba u odnosu na ranije primenjivane formalizovane forme arbitraže od strane školskih vlasti. U širem smislu, medijacija u školi je proces koji pomaže deci/mladima, ali i školskom osoblju da konstruktivno reše postojeće konflikte, omogućavajući bolju komunikaciju među sukobljenim stranama. Školski medijatori mogu biti trenirane odrasle osobe, kod medijacije između žrtve i počinioca, ali i deca odnosno mladi, kod vršnjačke medijacije. Primena medijacije u školi obično uključuje edukaciju samih učenika. Pitanje koje se nameće je kako odabrati učenike, buduće medijatore koji će se baviti posredovanjem u sukobima. Smatra se da je za buduće medijatore najbolje odabrati one učenike koji i sami imaju interpersonalne probleme odnosno probleme u komunikaciji, jer njihovo iskustvo zaista može da im pomogne u razumevanju drugih. Preporuka je uključiti i mlade sa problemima samokontrole agresivnosti u sukobima, one koji imaju problem sa samopouzdanjem ili su stidljivi, one koji uvek koriste izbegavajući stil u konfliktu i na kraju one mlade koji imaju odlično razvijene socijalne veštine i konstruktivno rešavaju konflikte. Medijacija u školi se najčešće radi u paru, a obavezno je postojanje medijacionog tima u školi. Pri formiranju školskog tima medijatora treba obratiti pažnju na polnu, socijalnu i etičku raznovrsnost.

Primenom medijacije u školi ostvaruju se pozitivni vaspitni rezultati, koji predstavljaju dobit za školu, za nastavnike i za same učenike. Situacije u kojima možemo da primenimo tehniku medijacije za rešavanje školskih problema su brojne. Problemi mogu biti svakodnevni, ali i oni specifični koji se retko javljaju. Neki od karakterističnih problemskih situacija u kojima je preporučljivo primeniti medijaciju su :

lični i profesionalni odnosi u školi (ogovaranje, koškanja, svađe i sl.);

opšta netolerantna školska klima;

blaži konflikti u kojima nema ozbiljnijeg ugrožavanja ličnosti ili života jedne od strana;

situacija kada je nekim postupcima ugrožen interes celokupnog kolektiva u školi;

kada škola, postupcima pojedinaca (učenika ili nastavnika), trpi materijalno-finansijska oštećenja.

Medijacija u školi ima izuzetan značaj ne samo u saznoj već i u vaspitnoj sferi. Ona ne samo da informiše decu i mlade o putevima i načinima delotvornog rešavanja konflikata po logici prava, pravde i psihološki vredne komunikabilnosti već utiče i na formiranje pozitivnih stavova o toleranciji, nenasilju i uvažavanju različitosti.

Iako su pomenuta dva vida medijacije koje se primenjuju u školi (medijacija: žrtva-počinilac i vršnjačka medijacija) po mnogo čemu slična, postoje i izvesne specifičnosti svake od ovih formi, koje impliciraju neke razlike među njima. Tako, na primer, kod medijacije između žrtve i počinilaca ulogu medijatora uzimaju edukovani stručnjaci, najčešće članovi nekog centra za medijaciju, uz uslov da nisu članovi školskog kolektiva u kome obavljaju medijaciju. U vršnjačkoj medijaciji medijatori su uzorni učenici koji uživaju respekt u svojoj vršnjačkoj grupi, sa izgrađenim socijalnim veštinama. Ponekad se u ovom tipu medijacije kao medijatori javljaju i učesnici predhodnih konflikata koji su u postupku medijacije postepeno pokazivali sklonosti za taj vid nadvladavanja konflikata među svojim drugovima.

Razlike postoje (mada u manjem stepenu) i u proceduri koja prati jedan ili drugi tip medijacije. Dok kod medijacije: žrtva-počinilac proceduru ne mogu zaobići neki prateći pravni i administrativni momenti, u slučaju vršnjačke medijacije to je opuštenija, slobodnija, manje formalizovana struktura toka medijacije.

Ishod uspešne medijacije treba da bude postignuti dogovor. U formi medijacije: žrtva počinilac, dogovor ima čvršći i najčešće pisani oblik. Vršnjačku medijaciju pak prati uglavnom samo usmena reč kao dogovor.

Inicijalni sastanci kod medijacije: žrtva počinilac održavaju se u kućama (stanovima) sukobljenih strana, a takvi sastanci u formi vršnjačke medijacije organizuju se u školi.

Posle inicijalnih sastanaka sledi zajednički sastanak koji se u varijanti medijacije: žrtva-počinilac obavezno održava na neutralnoj lokaciji-najčešće u centru za medijaciju, dok se u vršnjačkoj medijaciji zajednički sastanak održava u školi.

Bez obzira na formu medijacije u školi, njene prednosti u odnosu na arbitrarne oblike razrešavanja konflikata su nesumnjive, i to pre svega iz sledećih razloga:

odluka o dogovoru (rešenju) rezultat je otvorene komunikacije samih učesnika konflikta uz pomoć medijatora koji samo usmerava proces, a nije nametnuta i doneta od školskih zvaničnika;

vreme posvećeno procesu donošenja odluke je određeno isključivo potrebama obeju strana u sukobu;

proces teče po unapred dogovorenim pravilima oko kojih su se saglasile obe strane u sukobu uz asistenciju

ostvarenom medijacijom najčešće dolazi do olakšanja i smanjenja emocionalne tenzije, dok se kod arbitrarnog odlučivanja tenzije u najvećem broju slučajeva nastavlja;

dogovor (kao konačno rešenje sukoba) koji je postignut kao rezultat procesa medijacije, prihvatljiv je za obe strane i na neki način predstavlja pobjedu za sve. Kod nametnutog rešenja (npr odluka direktora škole), jedna od strana (ili čak obe) je nezadovoljna-neko je "gubitnik" ili su svi gubitnici;

kod medijacije dolazi do postepenog ali suštinskog razrešenja konflikta, dok arbitarna odluka deluje naglo i najčešće ne otklanja inicijalne uzroke.

Medijacija u slučaju silovanja

Pitanje koje se uvek iznova nameće kod ove vrste medijacije jeste "Kako se bilo koja žena može suočiti sa muškarcem koji ju je silovao? Da li se time žena ponovo vraća u stanje žrtve?" Upravo odgovor na ova pitanja predstavlja izazovnost medijacije u slučajevima seksualnih delikata.

Po svom radu i uspešnosti u ovoj vrsti medijacije, poznat je Centar za žrtve seksualnih delikata u Univerzitetškoj bolnici u Kopenhagenu. Ovaj centar (prema: Madsen, K. S., Anderson, H., 2004) godišnje prima oko 250 žena (i nekoliko muškaraca) koji su žrtve silovanja ili pokušaja silovanja. Centar žrtvama nudi forenzička ispitivanja, medicinske i psiho-socijalne tretmane, a od 2002. godine i medijaciju odnosno posredovanje između žrtve i počinioca (silovatelja). Ovaj projekat posredovanja između žrtve silovanja i počinioca, započeo je zahvaljujući nekim hrabrim ženama, koje su izrazile želju da stupe u kontakt sa muškarcima koji su ih silovali. Njihov zahtev neko vreme nije mogao biti prihvaćen, jer je postojala realna mogućnost da žrtve reviktimizacijom budu ponovo povređene pri susretu

sa silovateljima. Ali, s obzirom da je ovaj centar kao institucija mogao da pruži ženama potpunu sigurnost i podršku, omogućeno im je da stupe u kontakt sa muškarcima koji su ih silovali.

Ovim putem, ženama je omogućen drugačiji način rešavanja postojećeg sukoba, različit od duge i zahtevne sudske procedure, koja ponovnim pretresanjem zločina, iznova nanosi bol žrtvi. Međutim, najčešće, sukob između napadača i žrtve čini međusobni dijalog nezamislivim, čak ni uz pomoć treće-nepriistrasne strane (putem direktne medijacije). I žrtva i počinilac očekuju da ostanu na što je moguće većoj distanci. Ali, ponekad počinilac ima rešenje odnosno ključ za konačni emocionalni oporavak žrtve. Ovo se dešava iz nekoliko razloga. Prvo, on je bio jedina osoba prisutna za vreme samog čina, te je jedini koji može da potvrdi njenu priču – čak i u slučaju kada ne priznaje da je ona bila prisiljena. Sa druge strane, on je jedina osoba koja ima odgovor na pitanja koje sve žene postavljaju – “Zašto se to dogodilo? Zašto si to uradio?” Iako počinilac ne može da umanjiti bol koji je naneo, može da preuzme odgovornost za učinjeno delo i, što je posebno važno, da preuzme odgovornost za buduće ponašanje.

Možemo se zapitati zašto onda akteri ovakvih konflikata, ne pristaju lako na medijaciju? Odgovor na ovo pitanje krije se u dominantnom stavu o silovanju. Stvarna slika silovanja predstavlja muškarca kao mentalno poremećenog čoveka sa perverznom seksualnim nagonom, a ženu kao žrtvu okupiranu bezazlenim svakodnevnim aktivnostima, koja nije prethodno bila u kontaktu sa napadačem. Ovakvi napadi silovanja su česti, ali samo jedna trećina ovakvih slučajeva se prijavljuju Centru . Pomenuti slučajevi silovanja rešavaju se sudskim procesom. Međutim, dve trećine silovanja prijavljenih centru događaju se između muškarca i žene koji se već poznaju. U poslednje vreme, neretko se događa da su muškarci silovani od strane drugih muškarca.

Kako se sprovodi medijacija u slučaju silovanja?

Restorativni dijalog koji centar nudi mora biti iniciran od strane žrtve, i ona odlučuje kako i kada će stupiti u kontakt sa počinioem. U realizovanju restorativnog dijaloga između počinioea i žrtve, primenjuje se vrlo fleksibilan pristup i prati se svaka reakcija muškarca i žene koji su u procesu posredovanja. Muškarac (počinilac) najčešće biva pozvan putem pisma koje mu šalje žena (žrtva). Sadržaj pisma zavisi od ličnosti žene, kao i od konkretnog slučaja, pri čemu se očekuje da pismo sadrži ono što bi se

počiniocu reklo u direktnom susretu : izražavanje besa i straha, posledice silovanja (fizičke, psihičke, socijalne), postavljanje pitanja, ponekad ugovaranja sastanka. U nekim slučajevima, žrtva dobije odgovor na svoje pismo, i tako započinje pisani dijalog. Obično, samo neki počinioci pristaju da se sastanu sa ženom koju su silovali. Iznenađujuće je da i ovi mali znaci priznanja počinioca, imaju veliki značaj za žrtvu i često joj donose olakšanje i neku vrstu spoznaje.

Možemo zaključiti da učestvovanje u procesu medijacije u slučaju silovanja nije nimalo lako ni za žrtvu ni za počinioca. Žrtve teško donose odluku, ali za neke od njih ovo je presudan korak ka sopstvenoj životnoj rehabilitaciji. Medijacija pruža priliku ženi da prevaziđe položaj žrtve i zauzme poziciju jake i aktivne ličnosti koja je u stanju da sebi obezbedi pravdu. Za sada se malo zna o psihološkim efektima medijacije na muškarca počinioca.

Kada nije preporučljivo koristiti medijaciju između žrtve i počinioca?

U slučajevima kada postoji opasnost od ugrožavanja bezbednosti bilo koje od strana u sukobu (žrtve i/ili počinioca). Jedan od zadataka medijatora (Liebmann, M. 2000.) na inicijalnim sastancima sa žrtvom i počiniocem je upravo da utvrdi da li postoji rizik od bilo kakve eskalacije nasilja i ugrožavanje bezbednosti neke od strana u sukobu. Tek kada se uveri u spremnost obeju strana da konstruktivno i nenasilno pristupe pokušaju dolaženja do rešenja kroz proces medijacije, organizuje se zajednički sastanak.

U slučaju da je polazni stav počinioca prema žrtvi izrazito negativno obojen, i medijatori procene da to može više da šteti nego da koristi žrtvi, ne pristupa se procesu medijacije.

Postoje slučajevi kada je indirektna medijacija pogodnija i svrsishodnija (kao što je slučaj kod medijacije u slučaju silovanja).

Efikasnost medijacije između žrtve i počinioca

Mali je broj sistematskih studija koje bave efikasnošću ovog restorativnog modela, pogotovu ne u našem regionu. U ovom radu oslonićemo se na podatke koje iznose stručnjaci iz američkih i britanskih centara za medijaciju, kao i na početne rezultate rada nekih srpskih centara

za medijaciju. Pomenuti centri za medijaciju već dugo uspešno rade i sigurno je da njihovi rezultati podstiču druge, manje razvijene sredine da pokrenu restorativne aktivnosti u svojoj praksi.

Neki rezultati primene medijacije u Americi i Velikoj Britaniji

Merian Libman , priznati Britanski stručnjak za restorativno pravosuđe i trener trenera za medijaciju između žrtve i počinioca, u svojoj knjizi "Whay restorative Justice"(Zašto restorativna pravda) (Liebmann, M, 2000) navodi nekoliko istraživačkih studija koje se osvrću na efikasnost medijacije u Americi i V. Britaniji. Ona najpre daje osvrt na Umbertovu studiju iz 1994. u kojoj se iznose podaci iz Američkih centara za medijaciju u kojima je efikasnost medijacije izražena kroz smanjenje straha od reviktimizacije. Po tim podacima, 25% žrtava je izkazalo strah od reviktimizacije pre početka procesa medijacije. Taj procenat je bio znatno manji (10 %) nakon okončanog procesa medijacije.

U jednoj drugoj studiji, Umberta i Coatesa (Umbreit, M., Coates,R.,1993) navodi se da je 79% žrtava koje su bile uključene u proces medijacije izrazilo zadovoljstvo načinom kako su bili tretirani u samom procesu. Znatno manji postotak žrtava nasilja(oko 57%) izražava zadovoljstvo rešenjam donetim sudskim postupkom.

Brejtvajt i Libman (Braithwaite, S. Liebmann, M.,1998) navode podatke i iz Britanskih centara za medijaciju obuhvaćenim istraživačkim studijama iz 1996. i 1997.godine. Te podatke prikazujemo tabelama koje slede.

Tabela 1. Efikasnost medijacije izražena u spremnosti počinioca da medijaciju preporče svojim prijateljima

Putem procesa medijacije	93%
Retributivnim postupkom (sud)	48%

Tabela 2. Efikasnost prikazana kroz realizaciju naknade štete

Procenat onih mladih prestupnika koji bi preporučili medijaciju svojim prijateljima	Studija iz 1996. godine	Studija iz 1997 godine
		87%

Tabela 3. Zadovoljstvo žrtava procesom medijacije u periodu za 1996/97.godinu

Veoma zadovoljni	58,3 %
Zadovoljni	33,3 %
Delimično zadovoljni	8,3 %

U svom istraživanju iz 1996, Umbert i Roberts (Umbert, M. i Roberts, A.,1996) govore o tome da je 90% počinioca bilo zadovoljno ishodom medijacije. Počinioci smatraju izuzetno značajnim što su imali šansu za direktno izvinjenje žrtvi.

Istraživanje iz 1997, izvedeno od strane medijacionog centra «Marvel» prikazuje da je 90% počinioca zadovoljno efikasnošću procesa medijacije. Istovremeno, čak 91% pocinilaca kaže da bi ovaj proces preporučilo svojim prijateljima. U drugim istraživanjima ovi procenti variraju između 87 i 92%(Prema: Liebmann, M, 2000).

Početni rezultati primene medijacije između žrtve i počinioca kod nas

Na osnovu izveštaja koje su podnosili koordinatori Pilot projekata preko kojih se otpočelo sa primenom medijacije između žrtve i počinioca u našoj zemlji, možemo konstatovati početne dobre rezultate koji ovaj restorativni model daje na polju razrešenja sukoba.

Jasana Hrnčić (Hrnčić J, Vujačić, Ričer.D. 2006), Nacionalni konsultant UNICEFa za maloletničko pravosuđe, navodi podatke iz Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu i podatke o radu Mobilnih timova iz 2005. godine. Iskustva "Službe za posredovanje" u Kruševcu, pokazuju da je od oko 50 medijacija većina uspešno završena, te da su se sporazumi (naknade štete) dosledno realizovali. Isti autor ističe da su se i Mobilni timovi pokazali kao vrlo uspešni.

Detaljnije podatke o efikasnosti medijacije u niškom regionu dobili smo od Centra za medijaciju²⁶ u Nišu. U godišnjem izveštaju ovog Centra za 2006. godinu navodi se podatak o 72% uspešno obavljenih medijacija. Kao kriterijum uspešnosti uzimao se u obzir postignuti sporazum između strana u sukobu. Praćenje realizacije nekih od ovih sporazuma još uvek je u toku, ali dosadašnja praksa je pokazala stopostotno poštovanje dogovorene naknade štete (moralne, materijalne, naknada štete u formi rada u korist zajednice). Za nepunu godinu rada zvanično su registrovane i okončane ukupno 52 medijacije. Kroz postupak medijacije prošlo je 75 krivično odgovornih maloletnika i 30 maloletnika bez krivične odgovornosti. Pored pojedinaca, kao oštećene strane u sukobu, pominju se i četrnaest (14) institucija od kojih su tri institucije-škole. U slučajevima vršnjačkih sukoba, koji su procesuirani kroz medijacije, najčeće se radilo o blažim fizičkim i psihičkim zlostavljanjima i sitnijim krađama, dok se u slučajevima sukobima gde su žrtve bile institucije ili škole, uglavnom radilo o lakšim delima kao što su oštećenje tuđih stvari i krađe.

Centar za socijalni rad u Nišu ukazuje da je u periodu na koji se odnosi pomenuti izveštaj 15 krivičnih prijava protiv raznih počinioca povučeno iz sudskih procesa zahvaljujući uspešno sprovedenim medijacijama u ovim slučajevima. To govori o veoma uspešnoj saradnji Centra za socijalni rad, Centra za medijaciju i Tužilaštva. Ovaj rezultat istovremeno afirmiše potencijale ove za nas nove prakse rešavanja sporova u društvu.

Iako možemo govoriti o relativno visokoj stopi uspešnosti medijacija u Nišu i uopšte u Srbiji, treba imati na umu da je razvoj i ekspanzija ovog vida restorativnih modela kod nas tek u povoju i da su se do sada uglavnom procesuirala lakša kvivična dela i to ona u kojima je počinilac maloletna osoba. Pravi izazovi tek predstoje.

Zaključak

Globalni rast agresivnosti, kriminaliteta, devijantnih ispada, pojava asocijalnih i antisocijalnih pokreta u svim kategorijama stanovništva i na svim kontinentima, alarm su koji treba da nas upozori da je poslednji trenutak da ozbiljno i sistematično pristupimo problemu poboljšanja

²⁶ Centar za medijaciju u Nišu je osnovan marta 2005. u Nišu, a kao rezultat dvogodišnjeg rada na projektu Razvoj diverzionih šema u Nišu.

međuljudskih odnosa. Treba da pronađemo prave moduse preko kojih se mogu ostvariti ideje tolerancije, nenasilja, međusobnog razumevanja i saradnje. Restorativno pravosuđe pruža okvire u kojima se može izgraditi čitava lepeza praktičnih tehnika i metoda koje bi se upotrebile za konstruktivni pristup sukobima. Dosadašnja praksa i rezultati u primeni različitih modela restorativne pravde, a posebno medijacije između žrtve i počinioca daje nam za pravo da budemo optimisti i da verujemo da će u nekoj bližoj budućnosti ovaj vid medijacije ne samo postati prava alternativa, već i u potpunosti zameniti neke krute i apersonalne institucionalne forme razrešavanja sporova. Bez obzira o kom vidu primene medijacije govorimo, uopšteno uzev, prednosti medijacije u odnosu na druge –institucionalne vidove rešenja sukoba su brojne: fleksibilnost, neformalnost, poverljivost i iskrenost, trajnost postignutog dogovora, ušteda sredstava, lični razvoj i razvoj međusobnih odnosa, edukacija učesnika u konfliktu (učesnici osvešćuju njihove sopstvene potrebe, upoznaju se sa potrebama druge strane, ali i sa različitim - novim tehnikama komunikacije, sa novim pristupima problemu, što kasnije mogu da koriste u svakodnevnim situacijama) i dr. Posebno je značajna preventivna uloga medijacije, u smislu smanjenja broja ponovljenih devijantnih ispada, kao i nasilnog ponašanja prema drugima, naročito među pripadnicima mlađe populacije stanovništva. Strana iskustva o medijaciji govore o potrebi promene stava prema konfliktima koji su do sada sankcionisani samo državno-pravnim i administrativnim sredstvima. Reč je o mogućem odabiru pravog puta za prevazilaženje nesuglasica, tenzija, sprečavanje ili ublažavanje doživljaja neprijatnosti i nespokojsstva. To je posredna dobit koju medijacija pruža čovečanstvu.

Relativno dobri rezultati u dosadašnjem kratkom radu centara i službi za medijaciju u Srbiji i pozitivne ocene u primeni medijacije u nas od strane kompetentnih evropskih organizacija za zaštitu prava dece i mladih, ne treba da nas zavaraju da poverujemo da je potpuno utrt put Diverzionim šemama i restorativnom pravosuđu uopšte. Brojni su problemi i izazovi sa kojima se suočavamo i sa kojima ćemo se tek suočiti na ovom planu. Specifičnost našeg podneblja, i primetno veća rigidnost i otpor prema novim (pa makar oni bili i konstruktivni) oblicima ponašanja i suočavanja sa sukobima početne su prepreke u primeni medijacije. Neophodno je pripremiti javno mnjenje, permanentno raditi na formiranju svesti o dobrobiti koju donosi medijacija, a istovremeno biti aktivan lokalno, postizati uspešne rezultate u sprovođenju medijacija. Sve to treba da prati istraživačka i publicistička delatnost. O medijaciji treba govoriti na

nacionalnim naučnim skupovima, organizovati tribine, seminare i okrugle stolove u različitim institucijama uz prilagođavanje medijacione prakse različitim kategorijama stanovništva.

Literatura

- Artsen, I., Peters, T. (1998), *Mediation for reparation: the victom perspective*, , Leuven, Leuven University Press.
- Braithwaite, S. Liebmann, M.(1998), *Restorative justice-does it work?*, Bristol, Mediation UK.
- Ćurčić, V. (1995). Meloljetni delikvent-žrtva ili prestupnik, *Socijalna misao*, 5-6, 81-97.
- Hrnčić,J., Vujačić Ričer, D (2006),Medijacija između žrtve i počinioca-mogućnosti razvoja u Srbiji, 57-66, *Primenjena psihologija 1*, Zbornik radova, Filozofski fakultet, Niš
- Liebmann, M. (2000), *Whay restorative justice? Repairing the Harm Caused by Crime*, London ,Calouste Gulbenkian foundation.
- Liebmann, M. (2003), *O veštinama posredovanja između đrtve i počinioca*, material za seminar, UNICEF,Beograd
- Madsen, K. S., Anderson, H. (2004), The challenges of mediation rape, *Third conference of the European forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice*, Budapest, Octobar 2004.
- Marshall,T.(1999), *Restorative justice: An overview*, London ,Home Office.
- Milutinović,Lj (2005), *Medijacija, mirno rešavanje sporova*, Pravni informator, mart 2005, Beograd.
- Moris, A., Maxwell, G (2003), *Restorative justice for juveniles-conferencing, mediation and circles*, Oxforsd-Portland Oregon, Hart publishing.
- Quill, D., Wynne, J.(1993), *Victom Offender Mediation Handbook*, London ,Save the children.
- Trikić, Z., Koruga, D., Vranješević, J. Dejanović, D., Vidović, S.(2000), *Vršnjačka medijacija-od svađe slađe*, Nemačka kancelarija za tehničku saradnju (GTZ), Beograd
- Van Ness, D.; Morris, A.; Maxwell, G. (2001), *Introducing restorative Justice*. U: Morris, A.; Maxwell, G.(ed.) *Restorative Justice for Juveniles*, Hart publishing, Oxfort, str 3-16

Vidović S., Radovanović, M.(2002) Spremnost u sukobe-recepti za bolje bavljenje sobom, drugima, međusobnim odnosima i konfliktima, Nemačka kancelarija za tehničku saradnju (GTZ), Beograd

Umbreit, M., (1994), Victim Meets Offender: *The impact of restorative justice and mediation*, Monsey, NY, Criminal Justice Press

Zehr, H. (1990), Changing Lances. Herald Press, Scittdale, Pennsylvania.

Dušan Ranđelović

EFFICIENCY AND SOME DOMAINS OF APPLICATION OF VICTIM/OFFENDER MEDIATION

Abstract

Idea of restorative justice experiences real expansion in the last two decades on European and American continents. This paper deals with possibilities and domains of application of one of restorative models-victim and offender mediation. Through statistic data of some individual American and British studies, as well as surveys of domestic centers and services for mediation, question of efficiency of mediation would be raised. Experience in the usage of Victim/offender mediation in our country, shows excellent starting results but also opened numerous problems and challenges with which our mediators have to be faced in order to make this model permanent determination of our people for constructive approach toward conflict solving.

Keywords: *restorative justice, Victim/offender mediation, peer mediation, mediation center.*